

LITTERATUR

SVERIGE OCH DEN BRITTISKA KULTURKRETSEN

Av fil. dr ALF ÅBERG

Det skulle vara en fängslande uppgift att söka klarlägga från vilka håll de skilda kulturimpulserna genom århundraden nått vårt land. Under medeltiden var det huvudsakligen den världsframmanande katolska kyrkan, som tjänstgjorde som kulturbärare. Den rika kultur den förmedlade var på en gång klassisk och allmäneuropeisk. Under 1500-talet fick tyska kulturformer helt överhand i den svenska kyrkopolitiken och statsförvaltningen. Vid sidan av den tyska dominansen möter vi ett starkt holländskt kulturinflytande i Sveriges handel och industri under Gustav II Adolfs tid. Tyska och holländska talades allmänt i de bildade klasserna i vårt land, men det andliga klimatet var länge kargt och den tidigare stormaktstidens imponerande militära och materiella expansion motsvarades knappast av någon lika stark kulturell livaktighet.

En ny epok i våra kulturförbindelser började på 1640-talet, då drottning Kristina skickade sin unge gunstling Magnus Gabriel De la Gardie på en lysande ambassad till Frankrike. Både samtid och framtid har fällt hårda domar över drottningens slösaktighet vid utrustandet av ambassaden. Ändå måste man anse priset ringa om man tänker på de kulturella vinster som ambassaden hemförde: genom den höll nämligen den franska kulturen på allvar sitt inträde i Sverige. Det är ett intressant men svårlöst problem att utreda vad kulturimpulserna från det militärt ledande Frankrike betytt, när

den karolinska armén tog form. Både i stil och utformning hade de franska och de karolinska vapnen och uniformerna drag gemensamma, och också i den svenska taktiken på slagfältet spårar man tydligt franska influenser.

Ännu under 1700-talet var Frankrike den ledande kulturnationen och det stora moderlandet. Franskt språk och franska idéer behärskade frihetstidens och den gustavianska tidens rika och växlande kulturliv. Men under denna tid fick svenska akademiker, konstnärer och industrimän också kontakt med en annan stimulerande kulturkrets — det brittiska öväldet. Hur dessa pionjärer upptäckte det gåtfulla England och öppnade rikt givande kulturförbindelser med den nyblivna stormakten, därom berättar förre krigsarkivarien Birger Steckzén i sin intressanta och stimulerande essaysamling »Svenskt och brittiskt» (Gebers, pris 26: —).

Den mest berömde bland svenska Englandsfarare under 1700-talet var Karl von Linné, som vid sitt besök år 1736 fick ett storartat mottagande och efter hemkomsten utnyttjade de engelska förbindelserna för att introducera sina lärjungar och andra vetenskapsmän i Storbritannien. Dessa unga svenskar blev alla fyllda av entusiasm för allt det nya de mötte i England på det vetenskapliga, näringspolitiska och industriella området, och de förde med sig hem stora samlingar av engelsk litteratur. Inom skönlitteraturen och konsten hade England svårare

att finna resonans i det franskdome-
rade svenska kulturlivet, men det fanns
ändå djärva föregångsmän, som under
samma århundrade sökte sig över
Nordsjöns vatten. Bland dem nämner
Steckzén Elias Martin, som i det konst-
närligt livaktiga London fick fritt ut-
lopp för sin naturkänsla och sin må-
lartglädje, och Carl Fredrik von Breda,
som genom sina möten med de stora
engelska mästarna fördes fram till en
friare och mera individuell porträtt-
konst. Liksom senare tidens turister
var 1700-talets svenska Englandsfarare
djupt imponerade av den politiska fri-
heten i landet, av det otvungna um-
gänget mellan samhällsklasserna och
av den naturliga älskvärdhet och le-
diga livsstil, som mötte dem från värd-
folkets sida. De hade svårigheter med
det engelska språket, som inte stude-
rades i Sverige, men hade i gengäld
hjälpsamma mellanhänder i London i
de svenska handelshusen där och i det
stora vetenskapliga samfund — The
Royal Society — som tog emot sven-
ska akademiker och också invalde åt-
skilliga av dem som medlemmar.

Under 1800-talets förra del var de
franska kulturimpulserna fortfarande
starka i Sverige, men tysk filosofi och
tysk estetik började tränga in i det
svenska andliga livet. England spelade
fortfarande en underordnad roll i vår
kulturvärld. Men också nu är det en-
staka klarögda svenskar, som beger sig
på kulturella upptäcktsfärder till de
brittiska öarna. Till dem hörde Erik
Gustaf Geijer, som under sin resa åren
1809–1810 blev helt omvänd till den
engelska livsstilen och betecknade det
engelska samhället som »ett mönster
för en sann borgerlig frihet».

Den engelska liberalismen med dess
krav på näringsfrihet och tryckfrihet
påverkade den politiska debatten i
Sverige. 1840-talets liberale ledare i
Sverige, brukspatronen Thore Petré,
var en svuren vän av England, och i

biblioteket på hans bruk Hofors kan
man ännu studera en rad engelska
statsrättsliga och näringspolitiska ar-
beten som han ägt. Svenska bruksmän
studerade nyheterna i den engelska
stålhanteringen, och pionjärerna inom
det sydsvenska jordbruket hämtade
inspiration från England och Skott-
land i sina reformsträvanden. En del
av 1800-talets landsomfattande vä-
ckelserörelse var påverkad från anglo-
sachsiskt håll, och när idrotten på
1880-talet introducerades i Sverige,
var sportreglerna utformade efter
engelskt mönster. Till allt detta kom-
mer, att en stark ekonomisk intresse-
gemenskap förenade Storbritannien
med det svensk-norska riket; England
var dess utan tvekan största kund.

Så mycket märkligare kan det då
förefalla att Sverige efter Frankrikes
fall åren 1870–1871 så bestämt orien-
terade sig inte mot England utan mot
Tyskland. Berlin blev från 1880-talet
vår kulturella metropol, dit våra fors-
kare sökte sig. Tyska filosofer och
konstnärer bestämde vår uppfattning
om tillvaron; Marx och Liebknecht
satte sin prägel på den svenska arbe-
tarrörelsens program. Orsaken härtil
finner Steckzén i den utrikespolitiska
kursförändring i Sverige, som pro-
fessor Folke Lindberg nyligen utrett i
sitt eleganta och sakrika arbete om
»Den svenska utrikespolitikens histo-
ria 1872–1914» (Norstedts, 1958). För
Oscar II — och väl också för större
delen av det borgerliga Sverige —
framstod Ryssland som det ständiga
hotet mot de militärt svaga svenska
och norska rikenas självständighet.
Medan hans far Oscar I sökt ett effek-
tivt skydd mot faran från öster hos de
båda väststaterna, fann Oscar II efter
de stora omvälvningarna på kontinen-
ten lösning i en målmedveten politisk
orientering mot det starka tyska kejs-
sardömet. Den politiska omoriente-
ringen följdes enligt Steckzéns målan-

de beskrivning av en tysk kulturvåg, som välldes in över våra kuster och sköljde bort mycket av vår gamla sympati för brittisk kultur och livsstil. Man kritiserade Englands förmynderskap över världen; den begåvade nationalekonomen Gustaf Steffen skapade en stark opinion i vårt land mot Englands imperie- och kolonialpolitik i sina skakande sociala skildringar av det moderna industrilandet.

Det fanns svenska kulturpersonligheter som reagerade mot dessa anti-brittiska stämningar. Främst bland dem var Harald Hjärne, som i Svenska Dagbladet ironiserade över svenskarernas okritiska tyskbeundran. Steckzén bedömer säkerligen läget alltför mörkt, när han hävdar att Hjärne och hans meningsfränder aldrig lyckades slå en bräsck i den kompakta svensk-tyska muren. Men naturligtvis var det svårt att under boerkrigets dagar vinna den svenska opinionen för Englands sak. Först under mellankrigstiden kan man spåra ett stigande intresse för den brittiska kulturkretsen; bland opinionsbildarna nämner Steckzén med rätta Gustaf Hellström i Dagens Nyheter och Gustaf Stridsberg i Svenska Dagbladet. Det andra världskriget fördjupade samhörigheten mellan de båda demokratiska länderna, och efter fredsslutet har den kulturella gemenskapen fått en allt fastare grundval. När Steckzén som exempel härpå nämner engelskans dominerande roll

i skolornas språkundervisning, får man dock inte glömma bort Amerikas roll som kulturbärare och idealbildare för den moderna svenska opinionen.

Vid sidan av denna fantasieggande översikt förekommer det flera intressanta detaljundersökningar på temat svenskt och brittiskt i Steckzéns bok. I ett kapitel om James, 1:ste hertig av Hamilton, berättar han den fängslade historien om de skotska legosoldaternas tjänstgöring under Gustav II Adolf och får där tillfälle att beskriva sina arkivforskningar i det skotska riksarkivet och i privata slottsarkiv i Skottland. Ett annat givande kapitel handlar om de engelska resenärer, som under 1700-talet upptäckte Sverige på skumpande landsvägar och primitiva gästgivargårdar. I slutkapitlet skildrar han bl. a. prins Gustafs — den blivande Gustav V — besök i Storbritannien år 1879 och ger en utomordentligt sympatisk bild av den unge prinsen, hans enkla, okonstlade maner och medfödda takt. Besöket i England bidrog till att öka hans frigjordhet och självständighet, menar Steckzén. Han gjorde samma positiva erfarenhet av engelskt psyke och engelsk livsstil som andra svenska resenärer. Ännu på hans höga ålderdom stod minnena av denna första utlandsresa levande för honom; den hade fört honom i kontakt med ett Europa som var något annat än småstaten Sverige och väckt hans utrikespolitiska intresse.

SUFFRAGETTERNA

Av lektor GRETA WIESELGREN

Få saker har blivit så förlöjligade och förvrängda som kvinnornas kamp för rösträtten och särskilt den ytterlighetsgående falangen i England, suffragetterna. Suffragett blev ett skällsord, som innefattade allt okvinnligt

och oskönt i förening. Varje land har den kvinnorörelse det förtjänar och det intressanta har inträffat, att man nu ser tillbaka på suffragetternas kamp i England, som ett av de stoltaste kapitlen i kvinnorörelsens his-

toria. Den moderata sidan av den engelska rörelsen, den konstitutionella, har däremot kommit i skymundan. Vad som betingat omslaget i den allmänna uppfattningen är ett komplex av olika faktorer. Suffragetterna har själva bidragit genom väl-skrivna redogörelser och memoarer. Det ovanliga blir mest attraktivt och mytbildningen kring det florerar rikare. Men det finns också ett allmänt nyvaknat intresse, närmast psykologiskt-historiskt att få denna rörelse kartlagd. Den tidigare — mycket omfattande — kvinnoakslitteraturen vände sig till de specialintresserade. Betecknande är, att *Roger Fulfords* arbete *Votes for Women* (Faber and Faber, 1956) belönades med *Evening Standards* stora bokpris på 5 000 £ samt äran att rekommenderas av *Book Society*. Den senare hedern har den i år utkomna *Unshackled* (Fri från bojor) av *Dame Christabel Pankhurst* kommit i åtnjutande av. För att inte tala om att denna dam i år fått en staty i *Victoria Tower Gardens* bredvid sin moders, *Mrs Emmeline Pankhurst*, nära *House of Lords*. Den restes redan 1930.

I Danmark har mag. art. *Aslaug Mikkelsen* gett ut ett sammanfattande arbete *Kvinnernes Vej gennem Victorias England* (Gyldendal, 1959), i vilket kapitlet om kampen för rösträtten utgör ett komprimerat och översiktligt avsnitt. Boken ger en initierad, klok och välbalanserad sammanfattning av olika sidor av den engelska kvinnorörelsen under den viktorianska eran. Den bygger på omfattande studier i England och innehåller trots det lilla formatet (190 sidor) förbluffande mycket fakta. Därtill är den lättläst. Danskarna har en mästertlig förmåga att göra kulturhistoriska sammanfattningar. Syntesen ligger för dem.

Redan 1797 hade i parlamentet

framställt en rent retorisk fråga, varför inte kvinnorna också skulle kunna få rösträtt, och svaret hade blivit, att kvinnorna var alltför bundna av sina relationer i samhället, dvs. de skulle rösta som sina män, sina fäder eller sina bröder, ett argument, som ständigt skulle återkomma. *Fulford* sätter emellertid rörelsens ursprung till 1825, då en pamflett kom ut av *William Thompson*, grundare av den vetenskapliga socialismen och i mycket en lärofader till *Marx*. Eftersom *Thompson* så länge varit bortglömd, kan han vara värd att nämnas här, så mycket mera som han blev impulsgivare till *John Stuart Mill*. Tillsammans med den radikala *Mrs Wheeler* författade han ett svar på en skrift av *James Mill* (fader till *J. S. Mill*), som förnekade kvinnans självständiga omdöme. *Thompsons* skrift är försedd med en lång titel i 1600-talsstil: En vädjan från ena hälften av den mänskliga rasen, kvinnorna, till den andra hälften, männen, gentemot dessas anspråk på att kvarhålla dem i slaveri, inom hemmet, i samhället, i politiken etc. — Den kallar äktenskapet en uppfinning av män för att göra kvinnan till slav och födelsemaskin och hemmet till evigt fängelse och slutar med en appell: Vakna Englands kvinnor! Befria er från era fjätrar och er frigörelse skall ge mannen vidgade vyer, frihet och lycka! — Måhända lyssnade vår egen *C. J. L. Almqvist* till dessa tirader. — Det förefaller dock som om *Fulford* något överdrev *Thompsons* betydelse för själva rösträttsrörelsen. Hans bisarra idéer i andra avseenden gjorde honom löjlig i engelsmännens ögon och han röntes därmed samma öde som många av kvinnorörelsens pionjärer. År 1954 publicerade dr *Rickard Pankhurst*, son till *miss Sylvia Pankhurst*, en studie över hans samhällsfilosofi.

Fulford försummar inte heller kvä-

karnas betydelse i kampen för likstäl-
lighet mellan könen. De spelade stor
roll på 1840-talet och till dem hörde
miss Anne Knight, som 1851 grundade
den första lokalföreningen för kvin-
nans politiska rösträtt, i Sheffield,
varifrån hon slungade ut en appell till
kvinnorna, »Beloved sisters», att
hjälpa till i kampen för rösträtten
»this holy work».

I parlamentet började striden sam-
tidigt som valreformen genomfördes
1832, i det att en medlem i underhuset
begärde rösträtt för kvinnor på sam-
ma villkor som för män, dvs. för dem
som hade de ekonomiska förutsätt-
ningarna. Redan från denna tidpunkt
togs så reformfrågan upp med jämna
mellanrum, nästan årligen under 70-
talet. Vid åtskilliga tillfällen fick för-
slaget t. o. m. majoritet, men rege-
ringen vägrade envist att lägga fram
det. Genom J. S. Mills framträdande
lyftes diskussionen från salongerna
till parlamentet och hans skrift *The
Subjection of Women*, också inspire-
rad av en kvinna, hans hustru, fick
enorm betydelse. Men liberalerna lik-
som senare arbetarna var som parti
ointresserade eller direkt motstånd-
are till kvinnorösträtt. Gladstone var
trots sin grundsats »No taxation
without representation» en farlig mot-
ståndare. — En engelsk dam tog ho-
nom på ordet och vägrade att betala
skatt och hennes envishet kostade
henne mycket. — Disraeli var där-
emot för och yttrade »I do not see . . .
on what reason, if you come to right,
she has not a right to vote.» Men var-
ken hans eget parti, hans drottning
eller hans motståndare hörde på ho-
nom. Det gjorde däremot kvinnorna
och redan på 60-talet började de gå
fram med masspetitioner för att be-
visa rörelsens omfattning. Partiernas
bristande intresse, ja rent av ovilja,
berodde på att de fruktade få sina
cirklar alltför mycket rubbade, om

kvinnornas krav uppfylldes. Först
måste enligt politikerna frågan om
allmän rösträtt för män lösas. Annars
skulle det blott bli tal om ett förhål-
landevis litet antal kvinnor, som
skulle kunna få rösträtt, eftersom alla
gifta kvinnor var omyndiga och likaså
de ogifta, vars fäder var i livet. Li-
beralerna fruktade alltså, att de kon-
servativa skulle bli den vinnande par-
ten. Men inte heller bland dem var
man entusiastisk — tvärtom. Många
reagerade rent känslomässigt. Det var
direkt opassande att släppa fram kvin-
norna till valurnorna. Därtill kom att
drottningen var så emot. Efter 1870
tycks hennes inställning ha skärpts.
När lady Amberley 1870 uppträdde på
ett offentligt möte i London, fick hon
direkt ovett av drottningen. Ur ett
brev till en vän från Viktoria citerar
Fulford några drastiska vändningar:
Lady A. borde ha ett kok stryk. —
»This mad wicked folly of Woman's
Rights.»

Nu blev det också kärvare för kvin-
norna och trots alla ansträngningar
ett stillastående. Rösträttsreformen
1884 uppfattades som en direkt föro-
lämpning: Analfabeterna på lands-
bygden fick rösträtt men inte intelli-
gentsians kvinnor. Kvinnorna fick vis-
serligen komma med i de politiska
partierna, men det var närmast i syfte
att skaffa billig arbetskraft i propa-
gandaarbetet. De politiska kvinnoför-
eningarna kom att verka splittrande
på rörelsen som helhet. 1870 hade ar-
beterskorna sammanslutit sig i *The
Women Union League*. Dess ledare
miss Ester Roper förklarade omedel-
bart, att deras väg ej var rösträtts-
kvinnornas. Men de skrev sina namn
på listorna till parlamentet. De insåg
också, att vägen till bättre lön och
drägliga arbetsförhållanden gick ge-
nom rösträtten. I en pamflett ställdes
frågan: Varför får arbetaren 25 sh. i
veckan, medan arbeterskan blott får

5 sh.? — Svaret blev: Därför att hon saknar rösträtt!

Från århundradets slut kom Mrs Pankhurst att stå som rörelsens ledare tillsammans med sina döttrar. Den äldsta var Christabel. Deras aggressivitet hindrade enligt mångas uppfattning en framgång. Fulford är dock här positivt inställd till militanterna. I själva verket var aggressiviteten en följd av allt motstånd och oförnuft från de ledandes sida. Suffragetterna kunde återropa Gladstones öppet uttalade försvar för arbetarnas våldsamheter i deras strid för sin rösträtt. 1903 grundade Mrs Pankhurst en egen rösträttsrörelse, Women's Political and Social Union, som på sitt program hade ett snabbt framtvingande av kvinnlig rösträtt, inget hänsynstagande till de politiska partierna och som medel kraftiga aktioner. Den kom i ett motsatsförhållande till den gamla 1867 grundade, den konstitutionella, som ville gå fram traditionsenligt.

Dess ledande namn var Mrs Millicent Fawcett, som behandlas mera i förbigående av Fulford. Han menar att föreningens första sekreterare fröken Lydia Becker, utgivare av *The Women's Suffrage Journal* (1870–90), var dess starka namn.

Skildringen av suffragetternas kampår 1907–14 får vi följa inifrån i Dame Christabel Pankhursts självbiografiska arbete *Unshackled*. Själv dog hon 1958 och hennes forne medkämpe Lord Pethick-Lawrence står som dess utgivare. Det är skrivet långt tidigare. Vi har här en lysande skildring: varmhjärtad, rakt på sak, klarläggande. Stridslystnaden och temperamentet finns kvar. Självfallet är den subjektiv och ensidig, men däri har den sin styrka, ty den visar hur de kämpande suffragetterna uppfattade politikerna. Deras misstro kunde ibland vara betingad av obekantskap

med det politiska spelet. Kampen kostade både modern och henne själv hälsa, frihet och social ställning. Kulturhistoriskt intressant är skildringen av hemmet, föräldrarna och hennes egen kamp för sin juristutbildning. Fadern skildras som en idealist av renaste vatten. Han offrade sin karriär på kampen för kvinnorösträtten och arbetarnas sociala krav. Modern blev tidigt änka och kämpade hårt för att klara sig och sina tre flickor. Hon tecknas likaledes som en stor idealist men också som den horne ledaren. Att hon gång på gång vid kritiska tillfällen visade bristande samarbetsvilja och drivits av härsklustnad ser inte dottern. Men det är drag, som sammanhänger med hennes lysande egenskaper: ledarbegåvningen, intelligensen, slagfärdigheten, talekonsten, modet och offerviljan. Det ligger birgittinsk storhet över henne. Hennes anhängare hade martyrernas trosvisshet och offerberedskap för Saken.

Fulford diskuterar inte varför just i England rösträttsstriden fick ett så våldsamt förlopp, lika litet som *Unshackled* gör det. Han ser den liberala regeringens motstånd betingat mest av hänsyn till eventuella väljare och av fruktan för att de konservativa ensamt skulle vinna på kvinnornas röster. I själva verket drev motståndet kvinnorna över i de konservativas läger.

Det var de falska förespeglarna, de brutna löftena, det obesvärade negligerandet från regeringens sida, som kom suffragetterna att se rött. Våldsdåden började. Kampen fördes med största påpasslighet. Varje tillfälle till demonstration och bråk utnyttjades med en precision, som visade, att förbindelseväsendet fungerade perfekt. Suffragetterna demonstrerade på politikernas valmöten. De trängde in i parlamentet, där de kunde kedja sig fast vid pelare och staket, så att po-

lisen hade ett väldigt schå att lösgöra dem. Att regeringen vägrade kvinnorna företräde var direkt grundlagsvidrigt såsom Mrs Pankhurst icke försummade att påpeka. Då kvinnor förbjöds deltaga i valmöten gömde de sig i lokalen kvällen innan för att så på lämpligt ställe slunga ut fältropet »Votes for women» och veckla ut sina standar. De krossade fönsterrutor, kastade stenar mot politikerna etc. allt för att väcka uppseende. En känd suffragett kastade sig framför konungens häst på kapplöpningsbanan i Derby. Hennes begravning blev ett skådespel i förnäm regi. Regeringen svarade med skärpta polisåtgärder och hårda fängelsestraff. Då började de hungerstrejka, varpå order utgick om tvångsmatning. När man misslyckades därmed, kom den beryktade katt- och råttalagen, som släppte vederbörande fånge på kortare tid för att äta upp sig och därefter lät henne åka in igen. — Man måste göra klart för sig att de ledande suffragetterna tillhörde det högsta samhällsskiktet och var högt begåvade och samtidigt mycket distingerade damer, bland vilka åtskilliga noga lade an på kläddräkt och uppträdande. Tidens svasande dräkt tillät extravaganser. Polisen uppträdde ofta direkt rått, vilket bidrog till att skaffa suffragetterna anhängare. Deras mod och ståndaktighet imponerade. Till slut vann de

dock och har själva i hög grad också sört för sitt eftermäle, bättre än den konstitutionella kvinnorörelsen, som glömts bort en smula.

Fulford i likhet med flera andra historiker menar, att suffragetterna inte spelat så stor roll för själva saken. Reformen hade kommit ändå 1918. Tiden var mogen för den. Det menar inte Christabel Pankhurst. Hennes bok har underrubriken *The Story of how we won the Vote* är betecknande för hennes uppfattning. I varje fall vågar man påstå, att i alla de länder, som vid denna tidpunkt gav kvinnorna rösträtt, fanns det en stark kvinnorörelse. Att de ledande suffragetterna och Mrs Pankhurst i synnerhet med sin logiska skärpa och oförskräckthet imponerade inte bara i England utan långt utanför dess gränser är evident. — 1908 när hon dömdes till tre månaders fängelse för förargelseväckande beteende, försvarade hon sig inför magistraten med de stolta orden: Vi är här inte såsom lagbrytare utan på grund av våra ansträngningar att göra nya lagar. — Och hon frågade Mr Lloyd George, inkallad som vittne vid samma tillfälle: Jag skulle vilja fråga om Ni anser, att hela denna agitation från kvinnorna skulle höra upp i samma ögonblick som de erhöle konstitutionell rätt att rösta? — Jag anser, att det skulle vara mycket troligt, blev svaret.